

МІЖНАРОДНА МІСІЯ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ

Вибори Президента України (повторне проведення повторного голосування) 26 грудня 2004 року

ЗАЯВА ПРО ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ТА ВИСНОВКИ

Київ, 27 грудня 2004 року – Міжнародна місія зі спостереження за виборами (ММСВ) за повторним проведенням повторного голосування виборів Президента України організована спільними зусиллями Бюро демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ (ОБСЄ/БДПІЛ), Парламентської Асамблеї ОБСЄ (ПА ОБСЄ), Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), Європейського Парламенту (ЄП) та Парламентської Асамблеї НАТО.

Цю заяву слід розглядати спільно із попередніми заявами ММСВ, оприлюдненими 1 та 22 листопада 2004 року, прийнятими після попередніх турів виборів. Ця заява виходить до повного й остаточного аналізу результатів спостереження повторного проведення повторного голосування виборів.

ОБСЄ/БДПІЛ опублікує повний Заключний звіт приблизно за шість тижнів після завершення виборчого процесу.

ПОПЕРЕДНІ ВИСНОВКИ

Хоча залишаються ще деякі недоліки, які потрібно усунути, проведення виборів 26 грудня значно наблизило Україну до виконання зобов'язань ОБСЄ щодо виборів, стандартів Ради Європи та інших європейських стандартів. Упродовж передвиборчих перегонів напередодні гострого змагання у повторному проведенні повторного голосування умови кампанії були помітно рівніші, порівняно із попередніми турами виборів. Головні ЗМІ надавали виборцям збалансовану картину кампанії, а спостерігачі отримали невелику кількість повідомлень про чинення тиску на виборців для змушення їх голосувати за одного з кандидатів. Виборчі комісії в новому складі провели вибори значно прозоріше, ніж їх попередники. Ці фактори помітно контрастують із попередніми турами виборів. Громадянське суспільство було надзвичайно активним і продемонструвало високий рівень зацікавленості та участі у демократичному процесі.

Обставини, що виникли після другого туру президентських виборів змусили Парламент прийняти 8 грудня тимчасові зміни до виборчого законодавства. Хоча внесення змін у виборче законодавство у ході виборчого процесу є незвичним, очевидно, метою Парламенту було зниження можливості фальсифікацій, які мали місце раніше, та усунення недоліків у проведенні виборів.

Загалом, переважна більшість спостерігачів оцінюють процес значно позитивніше порівняно з попередніми двома турами. Голосування, в цілому, проходило у загалом спокійнішій атмосфері, ніж раніше, і значно менше спостерігачів від кандидатів чи членів дільничних виборчих комісій (ДВК) було усунуто від роботи або звільнено 26 грудня порівняно з обома попередніми днями голосування. Такі випадки, про які повідомлялося, мали місце на сході та на півдні – 7% та 6% відповідно. Втім, атмосфера у деяких ДВК, у

яких велось спостереження, погіршилася на етапі підрахунку голосів: суперечки мали місце у 19% виборчих дільниць (31% - у східних регіонах).

Місцеві органи виконавчої влади та виборчі комісії не мали достатньо часу для коригування помилок у списках виборців, що були помічені під час попередніх двох турів. Знову ж, окремим громадянам відмовили у голосуванні, оскільки їхні імена не значились у списках виборців. Однак, спостерігачі зауважили, що кількість виборців, яка від цього постраждала, була значно меншою, ніж 31 жовтня.

Спостерігачами було помічено застосування різних підходів та певну плутанину у ДВК щодо проведення голосування поза межами приміщень для голосування. Проте, спостерігачі повідомили, що для вирішення проблеми було вжито спеціальних заходів з боку Територіальних виборчих комісій (ТВК), ДВК, органів місцевого самоврядування, добровольців та навіть місцевих бізнес-структур, які забезпечували транспорт для доставки на виборчі дільниці літніх людей та тих, що не можуть самостійно пересуватися.

Повторне проведення повторного голосування характеризувалося низкою особливостей, що позитивно відрізняли його від виборчих перегонів 31 жовтня та 21 листопада. Це, зокрема:

- Рішенням Верховного Суду від 3 грудня, якому передував відкритий і прозорий судовий процес, було скасовано Постанову ЦВК про результати виборів 21 листопада 2004 року у зв'язку із доказами системних фальсифікацій, що унеможливають встановлення волевиявлення виборців;
- Змінено склад Центральної виборчої комісії (ЦВК), яка доклала зусиль, щоб провести повторний другий тур виборів із значно вищою прозорістю, ніж її попередниця, і якій вдалось організувати проведення виборів у дуже стислі строки;
- Помітне зменшення кількості повідомлень, отриманих спостерігачами про те, що на державних службовців та інші групи, добробут яких залежить від держави, чинився тиск, аби змусити їх голосувати за п. Януковича;
- Помітне зменшення зловживання державними ресурсами під час виборчої кампанії;
- Відсутність на головних телеканалах так званих „темників” (вказівок щодо змістовного наповнення медіа), які раніше використовувались для цензурування чи викривлення інформації, що подавалась у ЗМІ;
- Висвітлення виборчої кампанії засобами масової інформації, яке в цілому було значно більш збалансованим і давало громадянам доступ до різних точок зору;
- Телевізійні дебати між двома головними суперниками, які транслювались у прямому ефірі кількома загальнонаціональними телеканалами, дали кандидатам реальну можливість прямо обмінятись думками та поглядами, і поділитись ними з електоратом.

Втім, залишились і окремі проблеми та недоліки, що включали:

- Невключення до нового закону щодо виборів положень, які б визначали роль міліції у день виборів, зобов'язували ЦВК одразу оприлюднити всі результати по виборчих дільницях та дозволили би спостереження за виборам національним громадським організаціям;
- Погано підготовлені списки виборців, успадковані з попередніх турів виборів;
- Поодинокі випадки зривання агітаційних заходів опозиції, у кількох випадках із застосуванням насильства, що порушували свободу зібрань;
- Розповсюдження провокаційних агітаційних матеріалів;

- Запізніле рішення Конституційного Суду України щодо голосування за межами приміщень для голосування, яке ЦВК спробувала впровадити, однак, оскільки це рішення було прийнято пізно, це призвело до певної плутанини щодо того, хто мав право голосувати з використанням пересувної виборчої скриньки, і тому виконання не було послідовним;
- Окремі випадки, коли невелика кількість виборчих дільниць по Україні повідомляли неправдоподібні попередні результати (100% показники).

Як заявлялось раніше, прозорість встановлення та оголошення офіційних результатів виборів та ефективне й неупереджене вирішення будь-яких пов'язаних із днем голосування чи інших скарг та звернень матиме виняткову важливість у формуванні остаточної оцінки виборів Президента України 2004 року.

Спостерігачі ОБСЄ/БДПЛ залишатимуться в Україні для оцінки процесу встановлення підсумків голосування у територіальних виборчих комісіях (ТВК) та ЦВК, а також для відстеження процесу розгляду післявиборчих скарг та апеляцій. ОБСЄ/БДПЛ може надати у разі необхідності додатковий публічний коментар щодо виборчого процесу.

ММСВ висловлює подяку Міністерству закордонних справ, Центральній виборчій комісії та Міжвідомчій робочій групі Кабінету Міністрів України та іншим центральним та місцевим органам влади за їхню допомогу та співпрацю.

ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Передумови

Другий тур виборів Президента України, що відбувся 21 листопада 2004 року, був затьмарений серйозними порушеннями¹. 24 листопада ЦВК на своєму засіданні, яке було особливо хаотичним, оголосила остаточні результати виборів, за якими п.Янукович одержав 49.46% голосів, а п.Ющенко – 46.61%. ЦВК не розглянула велику кількість скарг, поданих опозицією. Чотири члени ЦВК відмовились підписувати офіційний протокол із цими результатами.

Раніше п.Ющенко закликав своїх прихильників зібратись у ніч виборів на Майдані незалежності в Києві та в інших населених пунктах по всій країні. Коли були оприлюднені попередні дані ЦВК, які засвідчили лідерство Януковича, п.Ющенко попросив натовп не розходитись з Майдану незалежності. Рішення ЦВК від 24 листопада про оголошення п.Януковича переможцем поглибило наростаючу політичну кризу. Тим часом рішення по скаргі, поданій п. Ющенко, заборонило ЦВК офіційно публікувати результати.

Під час кризи часто збиралася на засідання Верховна Рада України. 27 листопада Парламент прийняв постанову про те, що офіційні результати виборів, оголошені ЦВК, слід вважати недійсними, оскільки вони не відображають реальне волевиявлення народу. Верховна Рада також висловила недовіру до ЦВК. Згодом Верховна Рада прийняла постанову, що закликала Президента Кучму відправити у відставку уряд Прем'єр-міністра В.Януковича.

Із наростанням кризи, допомогу у намаганні розв'язати кризу надавали високі міжнародні посередники². 1 грудня учасники переговорів підписали документ, який поміж іншим

¹ Див. Заяву про попередні результати спостереження та висновки, оприлюднену ММСВ 22 листопада 2004 року.

² п.Хав'єр Солана, Високий представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки, п.Ян Кубіш, Генеральний Секретар ОБСЄ, п.Александр Кваснівський, Президент Республіки Польща,

зобов'язував сторони виконати рішення Верховного Суду щодо скарги, поданої п.Ющенком щодо виборчих махінацій, створити експертну групу для оцінки виборчого законодавства та прийняти разом із поправками до Закону України „Про вибори Президента України” зміни до Конституції України, що стосуються розподілу владних повноважень між Президентом та Парламентом.

3 грудня 2004 року, після п'ятиденного слухання справи Верховний Суд скасував Постанову ЦВК про результати виборів і зобов'язав ЦВК повторно провести повторне голосування 26 грудня. 4 грудня ЦВК виконала рішення Верховного Суду і визначила 26 грудня датою переголосування. 8 грудня переважною більшістю голосів Парламент проголосував за внесення змін до закону про вибори Президента України та Конституції України. Поправки до Конституції, які наберуть чинності згодом, зменшать повноваження нового президента порівняно із парламентом, тоді як зміни до закону про вибори мали на меті знизити можливість виборчих фальсифікацій під час переголосування.

4 грудня ЦВК виконала рішення Верховного Суду і призначила 26 грудня днем повторного проведення повторного голосування.

8 грудня Парламентом переважною більшістю голосів були прийняті зміни до виборчого законодавства та Конституції України. Тоді як перші спрямовані на зниження можливості для фальсифікації виборів, зміни до Конституції звужують повноваження Президента на користь Парламенту.

Вирішення виборчих спорів після другого туру 21 листопада

Найважливіша скарга, розглянута Судом після другого туру, стосувалась оскарження паном Ющенком Постанови ЦВК про офіційні результати виборів. Хоча у судах і в ЦВК були й інші скарги, вони втратили своє значення у зв'язку із розглядом скарги п.Ющенка у Верховному Суді, яка охоплювала всі правові аспекти. Розгляд Верховним Судом справи за цією скаргою був відкритим і прозорим, і всі сторони мали можливість представити докази та навести правові аргументи. Крім того, суд дозволив вести теле- та радіотрансляцію судового процесу, і деякі телерадіомовні компанії транслювали повністю слухання справи.

Докази, надані Суду, привели його до висновку, що були порушені виборче законодавство та Конституція України, і що встановлення достовірних результатів волевиявлення виборців у єдиному загальнодержавному окрузі є неможливим.

Суд встановив низку важливих фактів під час слухання справи стосовно того, як ЦВК встановлювала остаточні результати виборів. Поміж іншим, Суд встановив, що перед встановленням остаточних підсумків голосування по країні членам ЦВК не надали належної можливості вивчити документи, надані ТВК. Ці документи включали протоколи про підсумки голосування на рівні ТВК на основі підрахунків результатів у ДВК у межах виборчого округу, окремі думки членів ТВК та пов'язані із виборами скарги.

Загалом, у ЦВК на момент винесення рішення про результати виборів було 65 нерозглянутих звернень. Цей факт було приховано від окремих членів ЦВК. Насправді, їм було повідомлено, що не було подано жодної скарги. Однак, залишається незрозумілим, хто відповідальний за приховування інформації. До того, ж суд з'ясував, що на момент встановлення ЦВК остаточних результатів виборів, в судах ще тривав розгляд скарг на

п.Валдас Адамкус, Президент Республіки Литва, п.Борис Гризлов, Спікер Думи Російської Федерації, та п.Влодзімеж Цімошевич, Міністр закордонних справ Республіки Польща.

рівні ДВК та ТВК. Верховний Суд постановив, що ЦВК діяла незаконно під час встановлення офіційних результатів виборів.

Суд також встановив, що до, під час і після виборів 21 листопада мали місце значні порушення. Це, зокрема, були такі порушення законодавства у виборчому процесі:

- порушення під час складання та уточнення списків виборців;
- зловживання відкріпними посвідченнями є порушенням закону, а їх видача здійснювалась без належного нагляду з боку ЦВК;
- передвиборна агітація з використанням ЗМІ проводилася без дотримання принципу рівних умов для обох кандидатів;
- заборона вести агітацію державними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування була проігнорована з боку державних посадовців;
- мали місце порушення правових норм щодо складу виборчих комісій та діяльності офіційних спостерігачів під час виборчого процесу;
- були порушені норми щодо голосування за межами приміщення для голосування;
- із порушенням закону були складені протоколи ДВК;
- транспортування виборчої документації до ТВК здійснювалося з порушеннями закону.

Внаслідок цього Верховний Суд постановив, що було неможливим встановлення у достовірний спосіб волевиявлення виборців у єдиному загальнодержавному окрузі, і тому було необхідно відновити права учасників виборчого процесу, провівши переголосування другого туру. З метою досягнення цього Суд своїм рішенням зобов'язав ЦВК призначити повторне проведення повторного голосування на 26 грудня.

Нормативно-правова база

8 грудня Парламентом були прийняті зміни до виборчого законодавства. Однак, вони мають тимчасовий характер і є чинними лише до інавгурації Президента. Хоча внесення змін у виборче законодавство у ході виборчого процесу є незвичним, очевидно, метою Парламенту було зменшення можливості для фальсифікацій, які мали місце 21 листопада, та усунути недоліки у проведенні виборів, аби уникнути повторення подібних порушень 26 грудня.

Найважливіші зміни в законодавстві включають:

- зміну складу ЦВК;
- зменшення розмірів і зміни у складі 225-ти територіальних виборчих комісій (ТВК) та близько 33 000 дільничних виборчих комісій (ДВК) з метою надання змоги двом кандидатам призначати рівну кількість голів, секретарів та членів цих комісій;
- запобігання достроковому припиненню повноважень членів виборчих комісій в останню мить – проблема, помічена під час обох попередніх турів;
- підвищення прозорості процесу виготовлення і використання бюлетенів та відкріпних посвідчень і покращення механізму їх звірки;

- надання представникам кандидатів ширшого доступу до інформації про реєстрацію виборців та вимога до ЦВК оприлюднити дані про кількість громадян, внесених у списки виборців;
- скорочення переліку документів, якими виборці можуть підтвердити свою особу під час голосування;
- поправка, згідно якої право голосувати за межами приміщення для голосування мають лише інваліди першої групи, яка в подальшому, увечері напередодні дня виборів, була визнана Конституційним Судом неконституційною.

Втім, закон все ж не зобов'язує ЦВК опублікувати всі результати на рівні ДВК на своєму веб-сайті, не визначає роль міліції у день виборів і не надає права національним громадським організаціям вести спостереження за виборчим процесом.

Управління виборчим процесом

Того самого дня, коли було прийнято поправки до виборчого законодавства, Парламент змінив склад ЦВК. Усі парламентські фракції мали можливість внести пропозиції і проголосувати по всіх членах ЦВК. Чотири колишніх члени ЦВК не набрали достатньо голосів, аби бути повторно призначеними, і нові члени замінили цих осіб. До членів, що втратили свої місця, належить і Сергій Ківалов, колишній Голова ЦВК. Партія Регіонів, яка висунула п.Януковича кандидатом у Президенти, повторно висунула трьох колишніх членів ЦВК. Однак, жодна з трьох кандидатур не отримала необхідної для обрання підтримки у Парламенті. П.Ярослава Давидовича, колишнього Заступника голови ЦВК, було призначено Головою.

Маючи лише 18 днів, в межах яких необхідно підготувати вибори, новосформована ЦВК зіткнулась із суттєвими труднощами. МСВ ОБСЄ/БДПЛ продовжила практику спостереження за усіма засіданнями ЦВК і з'ясувала, що ЦВК проводила засідання більш відкрито і професійно, ніж раніше. Однією з перших дій ЦВК було рішення прибрати поставлене попередньою ЦВК загородження, що оточувало будівлю. ЦВК також повністю виконала рішення Суду перерахувати результати першого туру та взяти до уваги рішення Суду щодо виборчих апеляцій. Загалом ЦВК справляла враження більш сповненої рішучості провести вибори прозоро та відповідально, ніж це було раніше.

Попередня ЦВК не надала МСВ різну базову інформацію щодо результатів виборів, списків виборців, використання відкріпних посвідчень та кількості громадян, що проголосували за межами приміщень для голосування. Новий закон про вибори зобов'язує ЦВК оприлюднювати дані такого типу. Аби виконати ці стандартні заходи для забезпечення прозорості процесу, ЦВК було потрібно одержати інформацію з ТВК та ДВК. ЦВК вдалось виконати ці зобов'язання.

Загалом, ЦВК ефективно справлялась із надзвичайним навантаженням у дотриманні жорстких строків, встановлених законодавством. Особливо складним завданням був друк 38 мільйонів бюлетенів за короткий строк. Для реалізації цього ЦВК звернулась до Парламенту з проханням внести до нового виборчого закону поправку, яка б дозволила друкувати бюлетені у двох друкарнях, а не в одній. Ця поправка була прийнята 14 грудня, і після затримки була підписана Президентом Кучмою 18 грудня. За даними ЦВК, було надруковано 38 113 075 виборчих бюлетенів, що на 1,6% перевищує кількість громадян у списках виборів перед днем виборів. Проте, донецькі ТВК одержали резерв бюлетенів лише у 0,2%, тоді як інші регіони, в тому числі Крим, Харків, Київ, Львів та Хмельницький одержали резерв бюлетенів у 2%.

Зміна конфігурації ТВК, які складаються з рівного числа представників двох кандидатів, пройшла на диво гладко, зважаючи на обмеження у часі. Загалом, спостерігачі повідомляли про те, що на відміну від процесу призначення попередніх ТВК, призначення теперішніх не викликало суперечок, незважаючи на те, що переважна більшість голів ТВК на час другого туру були замінені.

Однак, спостерігачі повідомили, що близько 12% ТВК мали труднощі із кворумом для проведення засідань; це можна додати до того факту, що кандидати призначали спостерігачами у східні ДВК вихідців із заходу і навпаки. Ще одним результатом стратегії, що використовувалась кандидатами, став низький рівень колегіальності, про який повідомлялось у майже 32% ТВК, де велось спостереження.

ТВК провели свої перші засідання відповідно до строків, встановлених законом про особливості застосування закону про вибори Президента України. До того ж, було недостатньо часу для забезпечення підготовки нових членів ТВК, хоча деякі навчальні заходи і мали місце.

Подібним чином, призначення майже півмільйона членів ДВК було здійснене у дуже стислі строки. Хоча у складі ТВК та ДВК і траплялись запізнілі зміни, новосформовані комісії були політично збалансовані. Загалом їх склад не був об'єктом широких кадрових змін, як це траплялось у випадку призначення їх попередників у вересні³. Крім того, новий закон попередив дострокове припинення повноважень членів виборчих комісій напередодні дня голосування.

Одне з положень закону, яким внесено поправки до виборчого законодавства, обмежило право отримати виборчий бюлетень за межами приміщення для голосування лише до виборців, які є інвалідами першої групи. Так, 25 грудня Конституційний Суд визнав цю норму надто обмежуючою, і зобов'язав ЦВК вжити належних заходів для виконання рішення Конституційного Суду. ЦВК доклала зусиль для забезпечення виконання цього рішення. В цілому, ЦВК поінформувала ТВК про рішення тоді ж в обід по телефону і згодом розіслала письмову інформацію по факсу, електронною поштою чи телеграфом. Насправді, всі ТВК, з якими контактували довгострокові спостерігачі 25 та 26 грудня, знали про це рішення. Проте, багато ДВК одержали цю інформації зі ЗМІ. Втім, ТВК успішно зв'язалися з багатьма ДВК, особливо у містах. Однак, було недостатньо часу, щоб повідомити всі ДВК та виборців про рішення Суду до закінчення строку для подання заяв виборцями щодо голосування за межами приміщень для голосування – до 20:00 25 грудня.

Згідно даних, оприлюднених ЦВК, близько 590 000 виборців (1,6% зареєстрованих виборців) подали заявки про голосування „на дому”. Найбільший відсоток був у Донецькій та Луганській областях, де було повідомлено про 160 000 виборців, які виявили бажання голосувати поза межами приміщень для голосування (близько 3% зареєстрованих виборців). Середній показник кількості таких заяв перевищувався у Тернопільській, Волинській та Полтавській областях. У Києві заяви про голосування на дому подали лише 0,4% зареєстрованих виборців.

Хоча в цілому для повторного голосування було надруковано 188 070 відкріпних посвідчень, заяви про їх видачу подали лише 37 000 виборців. З них лише 11 000 справді зареєструвалися для голосування на виборчій дільниці не за місцем свого проживання. Таким чином, зловживання цією правовою нормою було значно зменшене порівняно з 21 листопада.

³ Значна кількість членів виборчих комісій, що представляли опозиційних кандидатів, були усунуті зі своїх посад в останню хвилину перед голосуванням 31 жовтня і 21 листопада.

Списки виборців

Загальноновизнаним є той факт, що неточні списки виборців були одним з найбільших недоліків попередніх двох турів виборів. МСВ ОБСЄ/БДПЛ визначила, що місцеві органи влади, на які покладался обов'язок складати списки виборців, несуть першочергову відповідальність за неточності у попередньо складених списках виборців.

Поправки до закону запровадили незначні зміни до норм, що регулюють підготовку списків виборців. Наприклад, у день виборів дозволяються лише незначні зміни у списках виборців. Виборці можуть бути включеними у списки лише за наявності рішення суду. На відміну від попередніх турів, вони не можуть бути внесені у списки на підставі відкріпного посвідчення, якими в окремих регіонах зловживали і які сприяли багаторазовому голосуванню 21 листопада. Додаткові механізми, спрямовані на запобігання фальсифікаціям та підвищення прозорості, включали наскрізну нумерацію виборців у списку виборців та надання представникам кандидатів копії списків у переддень голосування. Однак, зрозуміло, що було недостатньо часу, аби ґрунтовно підвищити точність списків.

Оскільки поширеним було занепокоєння, що у процесі підготовки виборчих списків до голосування 21 листопада списками маніпулювали після першого туру, Парламент вирішив, що списки виборців, складені до 31 жовтня мають бути використані повторно на виборах 26 грудня, включаючи дані тих громадян, які звернулись з поданнями до суду та ТВК 31 жовтня. ЦВК задекларувала намір значно посилити контроль за обробкою і уточненням списків виборців.

ЦВК призначила всі ТВК 18 грудня. У відповідності із поправками до закону, ТВК повинні підготувати нові списки виборців для переголосування другого туру до 20 грудня. Спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ повідомляли, що існувала непевність у тому, які списки виборців слід використовувати для переголосування, незважаючи на чітке формулювання у поправках та подальших роз'ясненнях поправок, розісланих ЦВК виборчим комісіям 21 грудня. Як повідомляється, списки виборців від 21 листопада паралельно використовувались із списками від 31 жовтня, що спричинило брак однорідності у застосуванні закону. До того ж, 54% спостерігачів не висловили достатньо довіри до списків виборців.

Запізніле призначення великої кількості ДВК скоротило час, відведений виборцям на перевірку списків виборців чи отримання відкріпного посвідчення, хоча, як повідомляють спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ, більшість ДВК отримала списки виборців у належні строки.

Виборча кампанія

Обидва кандидати вели активну боротьбу упродовж виборів. Однак, на відміну від попередніх двох турів виборів, пан Янукович на час виборчої кампанії пішов у відпустку. Виконуючим обов'язки Прем'єр-міністра є Віце-прем'єр-міністр Микола Азаров.

Упродовж короткого агітаційного періоду два кандидати гостро протистояли один одному. Це було особливо помітно під час трансляції теледебатів у прямому ефірі увечері 20 грудня, під час яких кандидати могли прямо задавати питання один одному.

Хоча і відбулася низка агітаційних заходів, спостерігачі повідомляють, що в цілому кампанія була більш стриманою, ніж під час передвиборчих перегонів до виборів 21 листопада. Однак, зважаючи на широку політичну і громадську діяльність після другого туру виборів, виборча кампанія ніколи насправді не припинялась і прихильники обох кандидатів залишались у стані мобілізації.

Повідомлення міжнародними медичним експертами про те, що пан Ющенко був отруєний діоксином, що потрапив в організм оральним шляхом, стало найбільш обговорюваною новиною упродовж тижня, що передував голосуванню. Пан Ющенко публічно заявив, що він переконаний, що його отруїли за наказом української влади.

Пан Янукович зосередив свою агітаційну кампанію на сході та півдні України, де він зробив кілька публічних виступів. Він звинуватив пана Ющенка і Президента Кучму у збуренні „антиконституційного перевороту” та під час численних публічних виступів заявляв, що кампанія Ющенка проводилась на західні, особливо американські гроші, і що у разі обранні пана Ющенка Україні доведеться платити за ймовірну підтримку. У ході виборчих перегонів перед повторним голосуванням пан Янукович почав подавати себе як опозиціонера до Президента Кучми та пана Ющенка, які, за його ствердженнями, змовились проти нього.

Кампанія Ющенка започаткувала інтенсивну мобільну агітаційну у східних і південних регіонах країни, із особистими виступами у Харкові. Прихильники пана Ющенка організували колону автомашин, що переїжджали з міста до міста переважно в регіонах, де п.Янукович здобув підтримку під час попередніх турів виборів. Автоколону назвали „Потяг дружби”. Він зіткнувся із перешкодами в Одесі та в Криму і зазнав нападу в Донецьку. Однак, упродовж передвиборчої кампанії, що передувала переголосуванню, свобода зібрань була здебільшого дотримана. У Донецьку був проведений невеликий агітаційний захід прихильниками Ющенка, що пройшов без інцидентів.

Кампанія Ющенка випустила нові телевізійні реклами та публічні заяви про можливість громадян отримувати освіту російською мовою і використовувати її у спілкуванні. Упродовж кампанії пан Ющенко наголошував на важливості хороших стосунків із Росією, які, на його сподівання, покращаться за його правління.

Протягом останнього тижня виборчої кампанії п.Янукович регулярно закликав скасувати поправки до Закону України „Про вибори Президента України”, що накладали обмеження на особливі процедури голосування, зокрема, голосування за відкритими посвідченнями та за межами приміщень для голосування, які він подавав як несправедливе порушення прав виборців. Він звернув на це особливу увагу 20 грудня під час дебатів із п.Ющенком. Також були спроби добитись скасування обмежуючих поправок у Верховній Раді.

Як і під час попередніх турів виборів, МСВ ОБСЄ/БДПЛ помітила приклади провокаційних агітаційних матеріалів. І хоча це не так кидалось у вічі, все ж матеріали, що розповсюджувалися на мітингу на підтримку п.Януковича в Одесі, і в яких п.Ющенко пов’язувався із нацизмом, вийшли далеко за рамки прийняттого.

Проблеми в реалізації громадянських та політичних прав

Окрім випадків, пов’язаних із вищезгаданим „Потягом дружби”, повідомлялось про незначну кількість інцидентів, що стосувались виборчої кампанії, зокрема, знесення кількох агітаційних наметів у Сімферополі. Кілька спостерігачів отримали заяви про чинення тиску на студентів, державних службовців та урядовців в окремих східних та південних регіонах, аби ті голосували за пана Януковича. Однак, брак часу не дав змоги отримати підтвердження подібних заяв. У Донецьку, за повідомленнями спостерігачів, медійне середовище стало більш жорстким, зокрема, чинився тиск на незалежних журналістів. Спостерігачі у західних, північних та центральних регіонах не отримували будь-яких повідомлень про проблеми у реалізації громадянських та політичних прав громадян.

Роль державних структур під час виборчої кампанії

Упродовж порівняно короткого періоду спостереження за переголосуванням спостерігачам не вдалось зафіксувати випадків зловживання державними ресурсами на користь того чи іншого кандидата. Загалом, спостерігачі отримали набагато менше повідомлень про те, що державні службовці втручались у вибори, а багато спостерігачів повідомляли, що місцеві адміністрації докладали зусиль, аби посприяти процесу.

Вирішення виборчих спорів перед переголосуванням другого туру

Після рішення Верховного Суду від 3 грудня було подано декілька скарг. Пан Янукович подав скаргу до ЦВК, у якій стверджувалось, що кампанія пана Ющенка фінансується з американських джерел, тобто, з порушенням Закону України „Про вибори Президента України”. ЦВК залишила скаргу без задоволення 22 грудня, оскільки не було знайдено жодних доказів незаконного фінансування.

Пан Янукович також подав дві скарги до Верховного Суду, намагаючись скасувати постанови ЦВК, що визначають порядок друку бюлетенів. Метою першої скарги була відміна постанови ЦВК, що дозволяла обом кандидатам сформувати групи спостерігачів за друком бюлетенів у двох друкарнях. Ґрунтом для скарги став той факт, що постанова була прийнята ще до того, як Президент Кучма підписав закон, що дозволяв залучити до друку бюлетенів другу друкарню. Верховний Суд залишив скаргу без задоволення, оскільки постанова ЦВК не зашкодила пану Януковичу, а натомість фактично сприяла, адже давала змогу його представникам спостерігати за друком бюлетенів.

Пан Янукович також подав скаргу на постанову ЦВК, якою визначалась кількість бюлетенів, що мають бути надруковані. Ґрунтом для скарги було те, що бюлетенів, надрукованих у кількості 38 113 075, буде недостатньо. Представник пана Януковича стверджував, що кількість бюлетенів має ґрунтуватись на кількості виборців у виборчих списках на час другого туру виборів, а не першого туру, а це вимагає друку більшої кількості бюлетенів. Верховний Суд залишив скаргу без задоволення, оскільки кількість бюлетенів, що мають бути надруковані, є такою ж, як і під час першого туру. Тоді залишились невикористаними більш ніж 10 000 000 бюлетенів.

До Конституційного Суду було зроблене конституційне подання 46 депутатами Верховної Ради, які оскаржували зміни до закону про вибори, прийняті 8 грудня. У поданні йшлося про те, що зміни до закону обмежують виборчі права громадян, свободу пересування, обмежуючи голосування за межами дільниці та використання відкріпних посвідчень. Конституційний Суд слухав справу 23 і 24 грудня.

25 грудня Конституційний Суд вирішив, що зміни до закону відповідають Конституції, за винятком єдиної поправки, яка дає право голосувати за межами виборчої дільниці лише інвалідам першої групи, які не здатні подбати про себе і потребують постійної допомоги інших осіб. Конституційний Суд вирішив, що це положення мало надто обмежуючий характер і постановив, щоб ЦВК вжила негайних заходів до впровадження рішення Суду. У відповідь ЦВК у той же день видала роз'яснення, в якому йшлося про те, що голосування за межами приміщень для голосування буде можливим для усіх виборців, які не можуть самотужки прийти на виборчу дільницю. Виборчий штаб Януковича того ж дня подав до Верховного Суду скаргу на роз'яснення ЦВК. Верховний Суд підтримав рішення ЦВК про роз'яснення.

Засоби масової інформації

Після виборів 21 листопада, що характеризувались серйозними порушеннями, та масових демонстрацій багато з найвпливовіших інформаційних компаній почали виправляти суттєвий дисбаланс наповнення репортажів на політичну тематику. На протипагу

практиці, що існувала раніше, опозиційним політикам надали більше прямого ефіру для оспорування точок зору влади.

4 грудня МСВ ОБСЄ/БДПЛ поновила моніторинг шести загальнонаціональних телевізійних каналів, двох каналів з частковим національним покриттям та дев'яти щоденних газет⁴.

Результати моніторингу ОБСЄ/БДПЛ засобів масової інформації показали, що у висвітленні політичної і виборчої тематики засобами масової інформації сталися суттєві зміни. Протягом трьох тижнів, що передували повторному проведенню повторного голосування, ЗМІ активно висвітлювали діяльність і подавали точки зору двох кандидатів у значно більш збалансованій манері, аніж упродовж періоду, що передував обом попереднім турам голосування.

Загалом, ЗМІ запропонували виборцям широке коло думок. Раніше „темники” (вказівки щодо наповнення та подання новин) використовувались для цензурування і маніпулювання інформацією та обмеження доступу громадськості до збалансованої інформації. Журналісти повідомляли МСВ ОБСЄ/БДПЛ, що головні телекомпанії більше не дотримуються цих „вказівок”. Справді, більшість телеканалів, які були об'єктом моніторингу МСВ, явно докладали зусиль, аби стати форумом для дискусій, в рамках якого може відбуватись вільний обмін думками.

З моменту, коли пан Янукович пішов у відпустку, перебуваючи на посаді Прем'єр-міністра, він більше не привертав стільки уваги ЗМІ, як високий посадовець уряду.

Означивши перелом у попередній манері висвітлення виборів, державне телебачення *УТ 1* загалом запропонувало кандидатам рівні умови, аби донести свої ідеї (програми) до електорату. *УТ1* виконало рішення ЦВК про надання ефіру обом кандидатам для агітаційних виступів. Телевізійні дебати між двома головними суперниками відбулись на *УТ1* і транслювались кількома іншими телеканалами. Позитивним фактом є те, що формат дебатів дав обом кандидатам реальну можливість прямо обмінятися думками та поглядами.

Аналіз засобів масової інформації МСВ виявив, що упродовж трьох тижнів перед виборами 26 грудня *УТ1* присвятило пану Януковичу 57,5% новин політичних і виборчих новин у прайм-тайм, з яких 35% були оцінені МСВ ОБСЄ/БДПЛ такими, що є позитивними, і 57% - нейтральними за характером. Протягом того самого періоду пану Ющенко було присвячено 42% подібного ефіру, з яких 28% мали позитивне забарвлення, а 60% - нейтральне.

Два найбільш популярні приватні телеканали *Інтер* та *1+1* запропонували глядачам розмаїття поглядів і думок. У випусках новин у прайм-тайм *Інтер* подавав збалансоване та неупереджене висвітлення обох кандидатів. Хоч *1+1* надала обом кандидатам однаковий ефірний час, пан Ющенко отримав більш сприятливе висвітлення. Інші приватні телеканали *ICTV* та *Новий канал* також загалом були об'єктивними, тоді як *СТБ* з мінімальною різницею більш сприятливо висвітлювала пана Ющенко, аніж його суперника. Важливо, що усі ці канали забезпечили обох кандидатів і їх прихильників теле-ефіром для оспорування політичних поглядів своїх опонентів.

Донецьке телебачення *ТРК Україна*, що має часткове національне покриття, продовжило демонструвати неприховану упередженість на користь пана Януковича та проти пана

⁴ Телебачення: державний канал *УТ1*, приватні канали *Інтер*, *1+1*, *ICTV*, *СТБ*, *Новий Канал*, *ТРК Україна* та *5 Канал*. Газети: державні „*Урядовий Кур'єр*”, „*Голос України*”, приватні „*Факты и Комментарии*”, „*Сегодня*”, „*День*”, „*Сільські Вісті*”, „*Україна Молода*”, „*Дзеркало Тижня*” та „*Вечірні Вісті*”.

Ющенко. Натомість *5 Канал* продовжив прихильно ставитись до pana Ющенко. Метод негативної агітації, помічений під час попередніх турів виборів, не мав такого широко вжитку перед повторним проведенням повторного голосування.

Обидві державні газети „*Урядовий кур'єр*” та „*Голос України*” виконали зобов'язання рівно розподілити місце на шпальтах між двома кандидатам. За межами відведеного місця „*Урядовий кур'єр*” продовжив виявляти підтримку pana Януковича, відвівши йому 60% політичних і виборчих репортажів. Однак, цей показник є значно зниженим порівняно із результатами попередніх моніторингів. Хоч пану Ющенко і відвели лише 40% подібного місця на шпальтах, забарвлення висвітлення обох кандидатів схилилось до збалансованості. „*Голос України*” продовжив подавати своїм читачам збалансовану картину виборчої кампанії.

Порівняно із першим та другим туром виборів спостерігачі отримали менше заяв про перешкоджання органами державної влади прихильним до опозиції ЗМІ. Тим не менше, ситуація із ЗМІ у регіонах залишається проблемною, оскільки багато регіональних засобів масової інформації економічно залежать від місцевої влади і тому їм бракує редакційної незалежності.

День голосування та підрахунок голосів

У день виборів ММСВ розмістила 1367 спостерігачів із 44 країн – членів ОБСЄ. Спостерігачі були майже рівномірно розосереджені по Україні для отримання репрезентативних оцінок подій у день голосування і були присутні в усіх 225 територіальних виборчих округах. На час складення цієї Заяви спостерігачі надіслали 5800 звітів. Спостерігачі перебували для спостереження за процесом у ніч виборів у більш ніж половині ТВК. Інші спостерігачі до раннього ранку відвідували ТВК та відстежували події. Велика кількість спостерігачів з інших міжнародних організацій, громадських організацій та окремих держав вели моніторинг процесу у відповідності до власних підходів.

Загалом, спостерігачі дали виборчому процесу набагато більш позитивну оцінку, ніж попереднім двом турам. 26 грудня лише 2% звітів вказували на те, що голосування проводилось погано чи дуже погано. У листопаді цей показник сягав 7% (11% та 9% відповідно у центральних та східних областях). Там де траплялись проблеми, а про них частіше повідомляли у східних та південних областях, вони стосувались, наприклад, тісняви на виборчих дільницях, недотримання таємності голосування, відсторонення членів ДВК чи спостерігачів від одного з кандидатів та несприятлива обстановка для впорядкованого голосування. У цих регіонах була зафіксована більша кількість скарг на виборчих дільницях, ніж в середньому по країні.

Незважаючи на короткий час, відведений на формування нових ДВК, загалом, вони виявились добре підготовленими. Згідно повідомлень спостерігачів, близько 97% виборчих дільниць отримали достатню кількість необхідних для проведення виборів матеріалів (показник подібний до того, що був зафіксований 21 листопада), і переважна більшість ДВК були обізнані зі змінами до законодавства.

В цілому, у ДВК, сформованих із представників двох кандидатів, існувала хороша взаємодія для забезпечення проведення голосування у загалом спокійнішій атмосфері, ніж раніше. Хоч у 3% повідомлень і йшлося про напруженість чи заворушення на виборчих дільницях, цей показник нижчий, аніж зафіксований у день голосування 21 листопада (7%).

Важливо те що, спостерігачі не повідомили про жоден випадок силових інцидентів на відвіданих виборчих дільницях. Спостерігачі від кандидатів у Президенти України перебували майже на усіх відвіданих виборчих дільницях. 26 грудня було виключено чи усунуто від виконання обов'язків значно менше спостерігачів та членів ДВК від кандидатів, ніж у попередні тури голосування. Подібні випадки, про які повідомлялось, мали місце здебільшого на сході та півдні, відповідно 7% і 6%. Знову ж таки, міліція часто перебувала на виборчих дільницях (66%), а сторонні особи були присутні на 6% відвіданих виборчих дільниць. Спостерігачам надали вільний доступ до виборчих дільниць і вони отримали інформацію, як того вимагалось. Однак, командам спостерігачів все ж було відмовлено у доступі до 6 виборчих дільниць.

Місцеві органи виконавчої влади та виборчі комісії не мали достатньо часу для коригування помилок у списках виборців, що були помічені під час попередніх двох турів. Знову ж, окремим громадянам відмовили у голосуванні, оскільки їхні імена не значились у списках виборців. Спостерігачі повідомили про те, що в день голосування у списки були внесені дані порівняно невеликої кількості виборців (0,3%). Близько 7% спостерігачів оцінили точність списків, як низьку (показник близький до даних 21 листопада). Однак, кількість виборців, що від цього постраждали, була значно меншою, аніж 31 жовтня. Про неточні списки виборців частіше повідомляли зі східних регіонів та Донецька. До того ж, спостерігачі повідомляли про випадки внесення у Донецьку у списки виборців додаткових прізвищ без необхідного на те рішення суду.

Як зазначалось раніше, у ТВК було недостатньо часу, щоб до завершення строку подання відповідних заяв поінформувати усі ДВК та виборців про рішення Конституційного Суду поширити право голосування за межами приміщень для голосування і на інших громадян, які не можуть самостійно пересуватися. Хоч усім громадянам, включаючи інвалідів та людей похилого віку, забезпечили право голосу, окремі з них могли мати труднощі у його реалізації. У вирішенні з боку ДВК питання голосування виборців з обмеженою здатністю пересуватись були помічені брак однорідності способів вирішення і плутанина. Однак, повідомлялось про спеціальні заходи з вирішення цієї проблеми, до яких вдавались ТВК, ДВК, місцеві органи влади, волонтери і навіть місцеві підприємці, що надавали засоби транспорт для доставки виборців, що не можуть самостійно пересуватися, та виборців літнього віку на виборчі дільниці. У двох ТВО (№ 49 та № 57 у Донецькій області) спостерігачі зауважили, що жодна із відвіданих виборчих дільниць не виконала рішення суду, оскільки вони не отримали формальних інструкцій з цього питання від ТВК. Таким чином, ці ДВК дозволили голосувати вдома лише інвалідам першої групи. Це також було помічено на окремих дільницях у сільських районах у ТВО № 46 (також Донецька область). Згідно звітів спостерігачів, близько 2% виборців проголосували вдома. Найбільша кількість виборців, що голосували із використанням пересувної скриньки для голосування, зафіксована у східних та західних регіонах України (відповідно 3% і 2,7%).

Загалом виборчі процедури були дотримані, хоч на 5% виборчих дільниць виборці несистематично пред'являли документи, що посвідчують особу. Кілька спостерігачів у низці областей повідомляли про те, що скриньки не були належним чином опломбовані. Повідомлялось про невелику кількість серйозних порушень, хоч невеликий відсоток спостерігачів повідомляли про випадки наявності серій очевидно подібних підписів у списках виборців. У західних регіонах на 4% відвіданих виборчих дільниць були помічені агітаційні матеріали, а у східних регіонах на 3% відвіданих дільниць окремі особи намагались впливати на вибір громадян.

Хоч 5% спостерігачів і оцінили негативно процес підрахунку голосів 26 грудня, цей показник є більш ніж удвічі меншим, аніж 21 листопада. Загалом, повага до процедурних вимог підрахунку голосів підвищилась, як і довіра спостерігачів до точності результатів

на рівні ДВК. Наприклад, лише 2% не запакували і не запломбували списки виборців, як того вимагає закон, порівняно із провальними показниками 14% у листопаді, та значно більша кількість, ніж раніше, перевіряла бюлетені на предмет правильності номера ДВК та наявності печатки ДВК. Загалом, члени ДВК могли вільно перевіряти бюлетені. Тим не менше, на 7% виборчих дільниць ДВК не визначала належним чином дійсність бюлетенів. Найбільш помітним це було у східних регіонах, де були зафіксовані недоліки з цього приводу на 17% відвіданих ДВК.

Хоча в цілому, у ДВК, сформованих із представників двох кандидатів, існувала хороша взаємодія для забезпечення проведення голосування у загалом спокійній атмосфері, все ж у деяких ДВК під час підрахунку голосів погіршилась, зокрема на 19% виборчих дільниць траплялись суперечки (31% у східних областях). У 7% виборчих дільниць ДВК не заповнили ручкою протокол про результати голосування (14% у східних регіонах). Майже в усіх випадках члени ДВК підписали протокол, але на 7% виборчих дільниць члени ДВК не отримали копії протоколу. На 15% виборчих дільниць результати не були оприлюднені, як того вимагає закон. Такі дефекти були більш помітними у північних, центральних та західних областях.

Оголошення результатів

ЦВК почала оголошувати попередні результати до настання півночі дня голосування. На 5 годину ранку 27 грудня ЦВК оголосила 75% попередніх результатів. Важливим є те, що вперше ЦВК почала оголошувати результати на рівні ДВК. Швидкість оголошення результатів та прозорість процесу оголошення різко контрастують із попередніми турами виборів.

На 8 годину ранку 27 грудня попередні результати, оприлюднені ЦВК на веб-сайті, показали, що є 33 виборчі дільниці з усіх регіонів України з кількістю виборців понад 500, на яких повідомляється про неправдоподібні результати (100% показники).

Єдиним офіційним документом є англomовна версія.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО МІСІЮ ТА ПОДЯКИ

Пан Брюс Джордж, Віце-Президент Парламентської Асамблеї (ПА) ОБСЄ, Спеціальний координатор, призначений Діючим главою ОБСЄ, очолює команду короткострокових спостерігачів ОБСЄ. Пан Тадеуш Івінські, віце-президент Парламентської Асамблеї Ради Європи очолює делегацію Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), пан П'єр Лелуш, член Національної Асамблеї Франції, очолює делегацію Парламентської Асамблеї НАТО (ПА НАТО). Пан Яцек Саруш-Вольські, Віце-президент Європейського Парламенту, очолює делегацію Європейського парламенту (ЄП). Посол Герт-Гінріх Аренс очолює Місію ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами Президента України.

Місія ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами розпочала роботу в Києві 31 серпня і невдовзі після цього розпочала спостереження за виборчим процесом зусиллями 57-ми експертів та довгострокових спостерігачів, які були розміщені в столиці та 20-ти обласних центрах України. Для спостереження за повторним проведенням повторного голосування склад місії було розширено. З 8 грудня до місії входять головна команда з 21 міжнародного експерта, що розмішуються у Києві, та 55 довгострокових спостерігачів у всіх областях України. В день виборів Міжнародна місія розмістила більше 1300 короткострокових спостерігачів з 44 держав – членів ОБСЄ, в тому числі 92 парламентарі з ПА ОБСЄ, 37 – з ПАРЄ, 27 – з ПА НАТО та 16 – з Європейського парламенту. 981 спостерігач був акредитований як спостерігачі ОБСЄ/БДПЛ.

Міжнародна місія зі спостереження за виборами висловлює подяку Міністерству закордонних справ України, Міжвідомчій робочій групі Кабінету Міністрів України та іншим центральним та місцевим органам влади за їхню допомогу та співпрацю в ході спостереження. Крім того, ММСВ висловлює подяку Центральній виборчій комісії за надання акредитаційних документів. ММСВ також вдячна Координатору проєктів ОБСЄ в Україні й посольствам, акредитованим у Києві, за їх підтримку під час всього періоду роботи Місії.

Для отримання подальшої інформації просимо звертатися до:

- Посла Герта-Гінріха Аренса, Голови Місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами, у Києві (+380 44 537 79 01);
- Урдур Гуннарсдоттір, речника ОБСЄ/БДПЛ або Жіля Сафі, радника ОБСЄ/БДПЛ з питань виборів, у Варшаві (тел: +48-22-520-06-00);
- Владіміра Дронова, Парламентська Асамблея Ради Європи, у Страсбурзі (тел: +33 388 41 20 00);
- Яна Йорена, радника з питань преси Парламентської Асамблеї ОБСЄ, у Копенгагені (тел: +45 4041 16 41);
- Піа Ванесті, Європейський парламент, у Брюсселі (тел: +3222 84 66 56);
- Світлани Светової, Парламентська Асамблея НАТО, у Брюсселі (тел: +32 2 707 41 11).

Адреса ОБСЄ/БДПЛ:

OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights
Al. Ujazdowskie 19
00-557 WARSAW
POLAND
Tel: +48-22-520-06-00
www.osce.org/odhr